

УДК 343.54

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.10>

ЕКОНОМІЧНЕ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто напрацювання науковців у сфері економічного насильства як форми домашнього насильства, розкрито особливості правового регулювання, проаналізовано судові рішення за відповідним напрямом. Наголошено, що запобігання та подолання економічного домашнього насильства є однією із пріоритетних проблем для багатьох країн світу. Кінець ХХ – початок ХХІ ст.ст. ознаменувалися інтенсивною розробкою та впровадженням, подальшим поетапним удосконаленням механізмів запобігання та протидії домашньому насильству. Розгляд доктринальних джерел зі вказаного напрямку свідчить, що на національному рівні економічне насильство не отримало належної уваги, проте зарубіжні автори значно частіше звертаються до вирішення цієї проблематики. Наведено та розглянуто праці зарубіжних учених.

Акцентовано увагу на правовому регулюванні у сфері запобігання економічного насильства. Наголошено, що прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дало більш широкі можливості для подолання різних видів домашнього насильства, у тому числі економічного. Однак, як свідчить судова практика, багато рішень з цього питання не отримують позитивного вирішення, оскільки частіше за все попередньо кваліфіковані дії поліцією як економічне насильство не відповідають встановленим критеріям згідно з чинним законодавством. Особливу увагу зосереджено на необхідності забезпечення підвищення кваліфікації співробітниками поліції щодо підготовки матеріалів справи у розглядуваному напрямі.

Визначено, що перспективним напрямом для дослідників та практиків є розробка критеріїв та алгоритмів для правильної кваліфікації правоохоронними органами економічного насильства у сім'ї, а також системного поширення та ознайомлення громадян з інформацією про те, що слід вважати економічним насильством та яким чином не стати жертвою домашнього економічного насильства. Важливим є вивчення вітчизняними дослідниками причин виникнення та подолання економічного насильства у системному взаємозв'язку з різними суспільними чинниками, зокрема, історичними, політичними, соціально-культурними тощо.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, економічні ресурси, судова практика, правоохоронні органи.

Chepik-Trehubenko Olha. Economic domestic violence: ways of prevention

The article examines the work of scientists in the field of economic violence as a form of domestic violence, reveals the peculiarities of legal regulation, and analyzes court decisions in the relevant direction. It was emphasized that the prevention and overcoming of economic domestic violence is one of the priority problems for many countries of the world. The end of the 20th – the beginning of the 21st century were marked by intensive development and implementation, further gradual improvement of mechanisms for preventing and countering domestic violence. A review of doctrinal sources from the indicated direction shows that economic violence has not received adequate attention at the national level, but foreign authors much more often turn to the solution of this problem. The works of foreign scientists are given and considered.

Attention is focused on legal regulation in the sphere of prevention of economic violence. It was emphasized that the adoption of the Law of Ukraine "On Prevention and Combating

Domestic Violence” provided wider opportunities for overcoming various types of domestic violence, including economic. However, as evidenced by judicial practice, many decisions on this issue do not receive a positive solution, since most often pre-qualified actions by the police as economic violence do not meet the established criteria according to the current legislation. Special attention is focused on the need to ensure professional development of police officers regarding the preparation of case materials in the area under consideration.

It was determined that a promising direction for researchers and practitioners is the development of criteria and algorithms for the correct qualification by law enforcement agencies of economic violence in the family, as well as the systematic distribution and familiarization of citizens with information about what should be considered economic violence and how not to become a victim of domestic violence economic violence. It is important for domestic researchers to study the causes of the emergence and overcoming of economic violence in the systemic relationship with various social factors, in particular, historical, political, socio-cultural, etc.

Key words: domestic violence, economic violence, economic resources, judicial practice, law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Домашнє насильство небезпідставно вважається однією із найбільш складних проблем у сучасному світі. Цей вид насильства характерний тією чи іншою мірою кожній державі. Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. ознаменувався інтенсивною розробкою та впровадженням, подальшим поетапним удосконаленням механізмів запобігання та протидії домашньому насильству. Разом із тим проблематика домашнього насильства як на рівні доктрини, так і на практиці стає лише ще більш актуальною.

Згідно з чинним національним законодавством, основними формами домашнього насильства є фізичне, сексуальне, психологічне та економічне. Зазначені форми насильства неодноразово ставали предметом дослідження представників різних наукових шкіл та напрямів і нині продовжують вивчатися у системному взаємозв'язку з тими чи іншими суспільними явищами та процесами з огляду на історичні, соціально-культурні, економічні та інші особливості того чи іншого суспільства. Однак саме економічне насильство як вид домашнього насильства поки не отримало належної уваги у роботах вітчизняних науковців.

Стан дослідження. Вивченням проблематики домашнього насильства займалися такі дослідники, як: Н. Аніщук, Т. Головки, І. Грицай, О. Гумін, В. Гуріч, М. Кондра, Л. Наливайко, О. Петришин, П. Пихтіна, О. Руднева, Л. Смоляр, М. Хавронюк, О. Харитоновна, О. Храмцов та багато ін. Справедливо зауважити, що серед зарубіжних авторів увага проблемі економічного

насильства приділяється значно ширше. Серед таких напрацювань слід відзначити: “Examining the relationship between economic abuse and mental health among Latina intimate partner violence survivors in the United States” (A.L. Davila, L. Johnson, J.L. Postmus, 2017) [1], “Economic abuse within intimate partner violence: A review of the literature” (A.M. Stylianou, 2018) [2], “Between experience and social ‘norms’, identification and compliance: economic and sexual intimate partner violence against women in Lithuania” (U. Grigaitė, M. Karalius, M. Jankauskaitė, 2019) [3], “Economic abuse as an invisible form of domestic violence: A multicountry review” (J.L. Postmus, G.L. Hoge, J. Breckenridge, N. Sharp-Jeffs, D. Chung, 2020) [4], “Gender-based violence in Senegal: its catalysts and connections from a community perspective Werwie TR” (Z.J. Hildon, A.D. Camara, O.K. Mbengue, C. Vondrasek, M. Mbaye, 2019) [5], “Economic violence against women: A case in Turkey” (Ö. Alkan, S. Özar, S. Ünver, 2021) [6] та ін. З огляду на відсутність комплексного дослідження економічного домашнього насильства та практичний складник цього питання, важливо проаналізувати наявну судову практику у сфері економічного насильства та напрацювати пропозиції на доктринальному рівні щодо запобігання та протидії цій формі насильства.

Мета статті – здійснити аналіз доктринальних напрацювань, національного законодавства та рішень суду і сформулювати пропозиції щодо подолання економічного насильства як форми домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Слід акцентувати, що першоосновою терміна «економічне насильство» виступило поняття «економічний абьюз», запропоноване наприкінці 50-х рр. минулого століття. Економічний абьюз розуміли як спосіб унеможливлення однією людиною іншої бути незалежною за допомогою гіпертрофованого контролю, маніпуляції та інших методів.

Прийняття Закону України «Про попередження насильства у сім'ї» у 2001 р. стало свідченням того, що Українська держава визнала існування проблеми домашнього насильства та необхідності її введення у правове поле з метою ефективного запобігання та протидії. На більш якісний рівень вирішення цієї проблематики піднято в межах нового Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. Прийняття спеціального законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, безперечно, стало прогресивним кроком. Однак якщо громадяни не звертаються до відповідних органів влади щодо захисту своїх прав, то це стає свідченням неефективності такого законодавства та відсутності довіри до влади у вирішенні відповідної проблеми. Особливо, якщо врахувати, що тривалий час економічне насильство взагалі жодним чином не було визначено видом насильства, а громадяни не володіли належною інформацією.

Економічне насильство пов'язане із позбавленням або обмеженням права користування економічними ресурсами: майном, грошима; накладанням майнових зобов'язань; переведенням на потерпілого грошових зобов'язань; заборонаю працевлаштування, що позбавляє жертву в майбутньому можливості самореалізації та як наслідок може потягти за собою психічні страждання та зниження психічної стабільності, що вже свідчить про психологічне насильство тощо. Вчинення вказаних дій є насильством, якщо партнер, стосовно якого вони чиняться, відчуває психологічне страждання, яке може привести до розладу здоров'я, емоційної залежності або погіршення якості його життя [7]. Економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із само-

стійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера. Отже, у літературі пропонується визнавати проявами економічного насильства вчинені систематично випадки відмови в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховування доходів, витрати сімейних коштів із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахування потреб партнера (наприклад, дружина, здійснюючи покупки, повинна звітувати чоловікові про всі витрати, щоб фінансова ситуація була під його «невсипущим контролем», просити в нього гроші навіть на дрібниці) [8, с. 44; 9].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», економічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [10]. Тобто Закон передбачає активну та пасивну форми економічного насильства. Разом із тим слід констатувати, що науковці більш широко тлумачать поняття економічного насильства.

Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження її майнових прав, наголошує О. Гумін, досліджуючи цю проблематику з позицій кримінального права, та акцентує, що цей вид насильства варіюється від економічного пригнічення до настання смерті. Під економічним насильством автор пропонує розуміти умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалимає передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я [11, с. 86].

Економічне насильство у ст. 126-1 КК України варто розглядати передусім як насильство з усіма характеристиками останнього, а вже потім як економічне правопорушення, зазначають О. Степаненко, С. Хімченко. Будучи одним із видів

насильства, економічне насильство призводить як до фізичних, так і психологічних страждань особи, а саме тому за наявності інших обов'язкових ознак домашнього насильства таке діяння особи має бути кримінально караним [12, с. 114]. Таким чином, автори сходяться у позиціях того, що наслідками економічного насильства можуть бути фізичні та/або психологічні страждання людини.

Економічне, або фінансове, насильство часто вважають різновидом емоційного чи психологічного. Цей різновид насильства починається одночасно з емоційним і включає схожі тактики. Воно трапляється в усіх соціально-економічних групах і часто визначається як будь-які дії, що спрямовані на позбавлення ресурсів економічної незалежності та/або нав'язують матеріальну залежність. Значна частина потерпілих називає економічну залежність основною причиною, з якої вони залишалися в насильницьких відносинах [13, с. 430; 14; 15, с. 223]. Як в Україні, так і у багатьох державах світу економічне насильство як форма домашнього насильства отримує найменше уваги з боку громадськості та органів публічної влади. Це пов'язано із відсутністю у громадян розуміння змісту цієї проблеми, більше того, досить часто економічне насильство взагалі не ідентифікується у свідомості людини як форма насильства.

Незважаючи на зазначене вище, все ж таки нині ситуація із домашнім насильством та економічним насильством як його формою трансформується. Аналіз судових рішень щодо різних видів сімейного насильства свідчить про тенденцію збільшення звернень громадян до уповноважених органів влади. Цікавою є судова практика й щодо економічного насильства.

Для прикладу, у постанові Теофіпольського районного суду Хмельницької обл. від 11 серпня 2021 р. наголошено, що, згідно з протоколом про адміністративне правопорушення, ОСОБА_1 за місцем свого проживання вчинила економічне насильство у сім'ї стосовно свого співмешканця ОСОБА_2. ОСОБА_1 вину не визнала і пояснила, що жодних дій, які могли б бути оцінені як економічне насильство, щодо свого колишнього чоловіка не вчиняла, в тому числі і безпід-

ставне витрачання води та газу. Водночас у тексті протоколу відсутні вказівки на те, в чому полягає економічне насильство зі сторони ОСОБА_1 стосовно її колишнього чоловіка ОСОБА_2. Разом із тим з пояснень ОСОБА_2 видається, що економічним насильством він вважає дії ОСОБА_1, які полягали в тому, що вона відкривала водопровідний кран та вмикала газову плиту, щоб збільшити витрати води та газу у господарстві, власником якого є ОСОБА_2, та відповідно його платежі за комунальні послуги. Що не підпадає під законодавче визначення економічного насильства. Дослідивши матеріали справи, суд дійшов висновку, що в діях ОСОБА_1 відсутні ознаки економічного насильства у сім'ї [16].

В іншій справі судом зауважено, як видається з матеріалів адміністративної справи, протокол про адміністративне правопорушення складено з порушенням вимог, а саме: в протоколі про адміністративне правопорушення не викладена суть правопорушення: не зазначені дії насильницького характеру у розумінні ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», вчинені ОСОБА_1 стосовно своєї співмешканки ОСОБА_3 [17]. У Постанові Ярмолінецького районного суду Хмельницької області від 05 травня 2022 р., посиляючись на нормативне визначення економічного насильства, суд констатує, що у матеріалах справи відсутні належні та допустимі докази, які б вказували на вчинення ОСОБА_1 дій, зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, та настання для потерпілої особи наслідків, передбачених у цій статті, зокрема, що ОСОБА_2 була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю. Важливо акцентувати, що подібні висновки містяться в низці інших судових рішень у категоріях справ щодо економічного насильства [18].

У Постанові Коломийського міськрайонного суду від 26 липня 2022 р. наголошено, що згідно з протоколом про адміністративне правопорушення 18 липня 2022 року ОСОБА_1 в АДРЕСА_1 вчинив домашнє насильство економічного та психологічного характеру стосовно своєї співмешканки ОСОБА_2, яке проявилось в підпалі помешкання, де вони проживають, внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода

психічному здоров'ю потерпілої [19]. Далі суд аналізує чинне адміністративне законодавство (зокрема, наводить положення ч. 1 ст. 173-2 ч. 1, ст.ст. 256, 278 КУпАП, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») та наголошує, що у протоколі не конкретизовано суть правопорушення, а саме не вказано: чи призвів підпал помешкання до позбавлення потерпілої житла або іншого її майна в розумінні того переліку, що наведений у визначенні економічного насильства; чи дійсно була заподіяна шкода психічному здоров'ю потерпілій ОСОБА_2, чи така шкода лише ймовірно могла бути заподіяна (необхідно чітко визначити). Також судом констатовано, що у матеріалах справи відсутні письмові пояснення потерпілої особи, що унеможлиблює з'ясування цих обставин судом самостійно під час розгляду, а тому письмові пояснення ОСОБА_2 необхідно долучити до справи; які конкретні дії були вчинені ОСОБА_1, які б вказували на вчинення ним домашнього насильства психологічного характеру, адже зазначена в протоколі суть адміністративного правопорушення не містить відомостей про словесні образи, погрози чи інші дії, під якими розуміється психологічне насильство. Крім цього, до матеріалів справи долучено письмові пояснення ОСОБА_3. Однак у протоколі про адміністративне правопорушення у графі «Свідки» жодних відомостей про вказану особу не зазначено, що унеможлиблює дослідження та перевірку наданих нею письмових пояснень як свідка правопорушення та відповідно прийняття їх як доказів у справі. Як наслідок, з урахуванням вищенаведених обставин судом було повернуто справу для належного оформлення.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що проблематика запобігання та подолання економічного насильства як форми домашнього насильства є актуальною для будь-якої держави світу. Аналіз доктринальних джерел із вказаного напрямку свідчить, що на національному рівні економічне насильство не отримало належної уваги, проте зарубіжні автори, до того ж з різних регіонів світу, значно частіше звертаються до вирішення цієї проблематики. Прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дало більш широкі можливості для подолання різних видів домашнього насильства, зокрема економічного. Разом із тим, як свідчить українська судова практика, багато рішень з цього питання не отримують позитивного вирішення, оскільки частіше за все попередньо кваліфіковані дії поліцією як економічне насильство не відповідають встановленим критеріям згідно з чинним законодавством. Також є очевидним, що співробітникам поліції поки що не вистачає досвіду у підготовці матеріалів справи у досліджуваному напрямі. Тому першочерговим перспективним напрямом для науковців та практиків є розробка чітких критеріїв та алгоритмів для правильної кваліфікації правоохоронними органами економічного насильства, а також поширення інформації серед населення, що саме слід вважати економічним насильством та яким чином не стати жертвою домашнього насильства. Актуальним є вивчення вітчизняними дослідниками причин виникнення та подолання економічного насильства у системному взаємозв'язку з різними суспільними чинниками: політичними, історичними, соціально-культурними та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Davila A.L., Johnson L., Postmus J.L. Examining the relationship between economic abuse and mental health among Latina intimate partner violence survivors in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*. 2017. № 1.
2. Stylianou A.M. Economic abuse within intimate partner violence: A review of the literature. *Violence and Victims*. 2018. 33(1). P. 3–22.
3. Grigaitė U., Karalius M., Jankauskaitė M. Between experience and social 'norms', identification and compliance: economic and sexual intimate partner violence against women in Lithuania. *Journal of Gender-Based Violence*. 2019. 3(3): 303.
4. Postmus J.L., Hoge G.L., Breckenridge J., Sharp-Jeffs N., Chung D. Economic abuse as an invisible form of domestic violence: A multicountry review. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2020. № 21(2). P. 61–83.

5. Werwie T.R., Hildon Z.J., Camara A.D., Mbengue O.K., Vondrasek C., Mbaye M., et al. Gender-based violence in Senegal: its catalysts and connections from a community perspective. *Journal of Family Violence*. 2019. 34(8): 769.

6. Alkan Ö., Özar Ş., Ünver Ş. Economic violence against women: A case in Turkey. *PLoS ONE*. 2021. 16 (3).

7. Данилюк А.Д. Економічне насильство у сім'ї: види та причини застосування. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 76–82.

8. Харитоновна О.В. Ключові засади ґендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : науково-практичний посібник. Харків : Права людини, 2018. 344 с.

9. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334–349.

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

11. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.

12. Степаненко О.В., Хімченко С.А. Економічне домашнє насильство: визначення й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020 № 45. С. 112–115.

13. Гуріч В.О. Запобігання економічному насильству над дітьми як напрям роботи соціального педагога. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 66. С. 430–434.

14. Nalyvaiko O.I., Chepik-Tregubenko O.S. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis* : Collective monograph. Riga : Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. Volume 1. 304 p. P. 256–272.

15. Minakova Ye., Nalyvaiko I. Application of mediation in the resolution of public legal disputes with the participation of local governments. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 223–227.

16. Справа № 685/728/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98933538>.

17. Справа № 475/195/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80035203>.

18. Справа № 689/624/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104286311>.

19. Справа № № 346/2865/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105450084>.